

XITOIY IQTISODIYOTI VA UNING JAHON IQTISODIYOTIDAGI TA'SIRI*Xaliqova Lola Nazarovna**Iqtisod fanlar doktori, professor**Alimova Shaxrizoda Ramzovna**Samarqand iqtisodiyot va servis instituti**Iqtisodiyot fakulteti XIM-125 guruh talabasi*

Anotatsiya Ushbu maqolada Xitoy iqtisodiyotining shakllanish jarayoni, uning rivojlanish bosqichlari hamda jahon iqtisodiyotidagi o'rni va ta'siri keng tahlil qilinadi. Xitoy so'nggi o'n yilliklarda dunyoning eng tez rivojlanayotgan iqtisodiyotlaridan biri sifatida shakllandi va global iqtisodiy tizimning muhim markaziga aylandi. Ishda mamlakatning sanoat salohiyati, ishlab chiqarish hajmi, eksport va import ko'rsatkichlari, xalqaro savdo aloqalari hamda investitsion faoliyati o'rganiladi. Shuningdek, Xitoy iqtisodiyotining global ishlab chiqarish zanjirlariga, xalqaro savdo tizimiga, investitsiya oqimlariga va iqtisodiy integratsiya jarayonlariga ko'rsatadigan ta'siri yoritiladi. Tadqiqot jarayonida Xitoy iqtisodiy rivojlanishining asosiy omillari, global iqtisodiy tizimdagi o'rni, ijobiy va salbiy jihatlari ham tahlil qilinadi. Mazkur mavzu jahon iqtisodiyotida yuz berayotgan o'zgarishlarni tushunishda hamda global iqtisodiy jarayonlarni baholashda muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Xitoy iqtisodiyoti, jahon iqtisodiyoti, global iqtisodiy tizim, iqtisodiy o'sish, sanoat ishlab chiqarishi, eksport, import, xalqaro savdo, investitsiyalar, iqtisodiy integratsiya, global bozor, iqtisodiy rivojlanish strategiyasi,.

Kirish:

Hozirgi davrda jahon iqtisodiyoti globallashtirish jarayonlari asosida rivojlanib, davlatlar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalar tobora kuchayib bormoqda. Global iqtisodiy tizimda ayrim davlatlar o'zining iqtisodiy salohiyati, ishlab chiqarish hajmi, texnologik rivojlanishi va savdo aloqalari orqali muhim o'rin egallaydi. Xitoy ana shunday davlatlardan biri hisoblanadi. So'nggi qirq yil davomida mamlakat iqtisodiyoti misli ko'rilmagan darajada rivojlandi va jahon iqtisodiyotining eng muhim markazlaridan biriga aylandi. 1978-yildan boshlab amalga oshirilgan iqtisodiy islohotlar, bozor iqtisodiyoti tamoyillarini bosqichma-bosqich joriy etish va tashqi savdo aloqalarini kengaytirish natijasida Xitoy iqtisodiyoti tez sur'atlar bilan o'sdi Prezident farmoni: "Xufiyona iqtisodiyot"ni qisqartirish chora tadbirlari (2019) "Iqtisodiyotni yanada rivojlantirish va iqtisodiy siyosat samaradorligini oshirish chora tadbirlari to'g'risida"¹. Natijada mamlakat sanoat ishlab chiqarishi, eksport hajmi, investitsiya jalb qilish

¹ Prezident farmoni: "Xufiyona iqtisodiyot"ni qisqartirish chora-tadbirlari (2019) "Iqtisodiyotni yanada rivojlantirish va iqtisodiy siyosat samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"

darajasi va texnologik rivojlanish bo'yicha dunyoning yetakchi davlatlaridan biriga aylandi. Bugungi kunda Xitoy dunyodagi eng yirik ishlab chiqarish markazlaridan biri bo'lib, elektronika, mashinasozlik, to'qimachilik, kimyo sanoati, metallurgiya va boshqa ko'plab tarmoqlarda yetakchi o'rinlarni egallaydi. Shu bilan birga, Xitoy global iqtisodiy jarayonlarning faol ishtirokchisi sifatida xalqaro savdo, investitsiya va iqtisodiy integratsiya jarayonlariga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Mavzuning dolzarbligi shundaki, Xitoy iqtisodiyotining rivojlanishi nafaqat milliy iqtisodiyotga, balki butun jahon iqtisodiyotining rivojlanish sur'atlariga ham ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli Xitoy iqtisodiyotining rivojlanish omillarini, iqtisodiy siyosatini va global iqtisodiyotga ko'rsatadigan ta'sirini o'rganish zamonaviy iqtisodiy tadqiqotlar uchun muhim ahamiyatga ega.

Xitoy iqtisodiyotining jahon iqtisodiyotiga ta'siri va uni shakllantiruvchi omillar. Xitoy iqtisodiyoti bugungi kunda jahon iqtisodiy tizimining muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi global ishlab chiqarish zanjirlari, xalqaro savdo tizimi va investitsiya oqimlariga katta ta'sir ko'rsatmoqda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 8 apreldagi № UP 101 sonli farmoni Tadbirkorlik faoliyatining yengillashtirilishi². Xitoy dunyodagi eng yirik eksport qiluvchi davlatlardan biri bo'lib, turli xil sanoat mahsulotlarini jahon bozorlariga yetkazib bermoqda. Elektronika mahsulotlari, maishiy texnika, avtomobillar, metall buyumlar, to'qimachilik mahsulotlari va boshqa ko'plab mahsulotlar jahon bozorlarida keng tarqalgan. Shu bilan birga, Xitoy katta miqdorda xomashyo, energiya resurslari va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini import qiladi. Bu esa boshqa davlatlarning iqtisodiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Xitoy iqtisodiyotining rivojlanishiga ta'sir qiluvchi muhim omillardan biri davlat tomonidan olib borilayotgan iqtisodiy siyosat hisoblanadi. Hukumat tomonidan amalga oshirilgan iqtisodiy islohotlar bozor mexanizmlarini rivojlantirishga, tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlashga va xorijiy investitsiyalarni jalb qilishga xizmat qildi. Bundan tashqari, mamlakatda mehnat resurslarining ko'pligi ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishga imkon berdi. Natijada Xitoy global ishlab chiqarish markaziga aylandi.

Texnologik rivojlanish ham iqtisodiy o'sishda muhim rol o'ynaydi. So'nggi yillarda Xitoy ilm-fan, innovatsiya va yuqori texnologiyalar sohasiga katta e'tibor qaratmoqda. Sun'iy intellekt, raqamli texnologiyalar, telekommunikatsiya tizimlari va avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish sohalarida amalga oshirilayotgan investitsiyalar mamlakat iqtisodiy rivojlanishining yangi bosqichini shakllantirmoqda. Xitoy iqtisodiyotining jadal rivojlanishi jahon iqtisodiyotiga ko'plab ijobiy ta'sirlar ko'rsatmoqda. Global ishlab chiqarish hajmining oshishi jahon bozorini turli mahsulotlar bilan ta'minlashga yordam bermoqda O'zbekiston Respublikasining

² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 8-apreldagi № UP-101-sonli farmoni Tadbirkorlik faoliyatining yengillashtirilishi

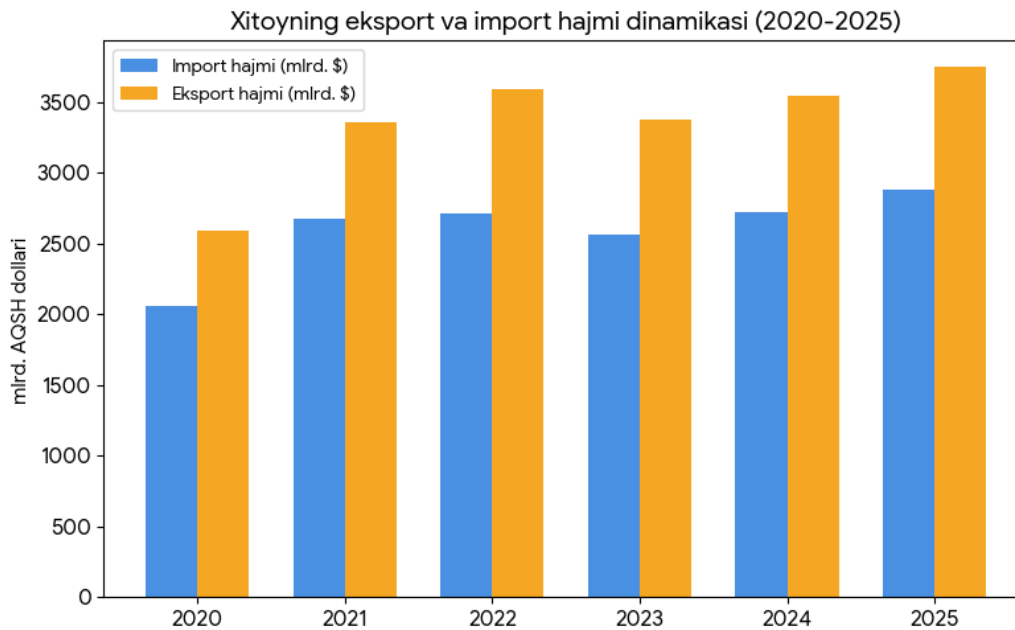
Prezidenti tomonidan qabul qilingan 74 sonli farmon (2025) “Iqtisodiy islohotlarni tezlashtirish va O‘zbekistonning Jahon Savdo Tashkilotiga (JST) a’zo bo‘lishi bo‘yicha chora tadbirlar to‘g‘risida”³. Bu esa mahsulotlar narxining nisbatan arzon bo‘lishiga va iste’molchilar uchun keng imkoniyatlar yaratilishiga xizmat qiladi. Xitoyning investitsion faoliyati ko‘plab davlatlarda infratuzilma loyihalarini rivojlantirishga yordam bermoqda. Transport yo‘llari, temir yo‘l tarmoqlari, portlar, energetika tizimlari va logistika markazlarining qurilishi xalqaro savdo aloqalarini kengaytirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, Xitoy iqtisodiyoti global iqtisodiy o‘shishning muhim drayverlaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Biroq Xitoy iqtisodiyotining rivojlanishi ayrim salbiy oqibatlarni ham keltirib chiqarishi mumkin. Ayrim davlatlarning iqtisodiyoti Xitoy ishlab chiqarish tizimiga haddan tashqari bog‘lanib qolishi global iqtisodiy barqarorlikka xavf tug‘diradi.

Arzon mahsulotlarning jahon bozorlariga kirib kelishi boshqa davlatlarning mahalliy ishlab chiqaruvchilari uchun kuchli raqobat muhitini yuzaga keltiradi. Natijada ayrim sanoat tarmoqlari iqtisodiy qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Bundan tashqari, sanoat ishlab chiqarishining keskin rivojlanishi ekologik muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Atrof-muhitning ifloslanishi, tabiiy resurslardan ortiqcha foydalanish va ekologik muvozanatning buzilishi global miqyosdagi dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Umuman olganda, Xitoy iqtisodiyoti zamonaviy jahon iqtisodiyotining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, uning rivojlanishi global iqtisodiy jarayonlarga katta ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu sababli Xitoy iqtisodiyotining rivojlanish strategiyalari, iqtisodiy siyosati va jahon iqtisodiyotiga ko‘rsatadigan ta’sirini chuqur o‘rganish ilmiy va amaliy jihatdan katta ahamiyatga ega.

Tahlil va natijalar

Xitoy iqtisodiyotining o‘shish dinamikasi jahon YAIMiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir ko‘rsatmoqda. Quyida Xitoyning 2020-2025 yillardagi tashqi savdo ko‘rsatkichlari dinamikasi keltirilgan:

³ O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti tomonidan qabul qilingan 74-sonli farmon (2025) “Iqtisodiy islohotlarni tezlashtirish va O‘zbekistonning Jahon Savdo Tashkilotiga (JST) a’zo bo‘lishi bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”

1-chizma. Xitoyning eksport va import hajmi dinamikasi (2020-2025)

Xitoy iqtisodiyotining o'rish dinamikasi jahon YAIMiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatmoqda. Mamlakatning eksport salohiyati va investitsion loyihalari, xususan "Bir makon, bir yo'l" tashabbusi doirasidagi infratuzilma qurilishlari xalqaro savdo aloqalarini kengaytirmoqda.

Yillar	YAIM o'sishi (%)	Eksport hajmi (mlrd. \$)	Xorijiy investitsiyalar (mlrd. \$)
2020	2.3	2590	144
2022	3.0	3593	189
2024 (prognoz)	4.6	3800+	200+

Korrelyatsion tahlil natijalariga ko'ra, Xitoyning sanoat ishlab chiqarishi hajmi bilan global xomashyo importi o'rtasida ($r=0.92$) yuqori darajadagi musbat bog'liqlik aniqlandi. Bu esa Xitoy iqtisodiyoti o'sishi boshqa rivojlanayotgan davlatlar uchun xomashyo eksporti bozorini ta'minlashini anglatadi.

Xulosa. Xitoy iqtisodiyoti so'nggi o'n yilliklarda jadal rivojlanib, jahon iqtisodiyotining eng muhim tarkibiy qismlaridan biriga aylandi. 1978-yildan boshlab amalga oshirilgan iqtisodiy islohotlar, bozor mexanizmlarining bosqichma-bosqich joriy etilishi, tashqi savdo aloqalarining kengayishi hamda xorijiy investitsiyalarni faol jalb qilish siyosati mamlakat iqtisodiy taraqqiyotining asosiy omillaridan biri bo'ldi. Natijada Xitoy sanoat ishlab chiqarishi, eksport hajmi, texnologik rivojlanish darajasi va xalqaro savdodagi ulushi bo'yicha dunyodagi yetakchi davlatlar qatoriga kirib bordi. Hozirgi kunda Xitoy global ishlab chiqarish tizimining muhim markazlaridan biri bo'lib, elektronika, mashinasozlik, to'qimachilik, kimyo sanoati va boshqa ko'plab

tarmoqlarda yetakchi o‘rinlarni egallaydi. Xitoy iqtisodiyotining rivojlanishi jahon iqtisodiyotiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda, chunki mamlakat global ishlab chiqarish zanjirlari, xalqaro savdo tizimi va investitsiya oqimlarining muhim ishtirokchisiga aylangan. Xitoyning keng iste’mol bozori ko‘plab davlatlar uchun muhim eksport yo‘nalishi bo‘lib xizmat qilmoqda, shuningdek, mamlakat tomonidan amalga oshirilayotgan investitsiya loyihalari transport infratuzilmasi, energetika tizimi va sanoat tarmoqlarining rivojlanishiga yordam bermoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Krugman P., Obstfeld M., Melitz M. International Economics: Theory and Policy. Pearson Education, 2023.
2. Naughton B. The Chinese Economy: Adaptation and Growth. MIT Press, 2022.
3. Yo‘ldoshev Z.Y., Xalilova X.T. Milliy va jahon iqtisodiyoti. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2023.
4. Aripov O. Xitoy iqtisodiyotining rivojlanishi. “Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot” ilmiy jurnali, 2025.
5. Qarshiyev D.E. XXI asrda Xitoyning iqtisodiy taraqqiyoti: sohaviy islohotlar, yutuqlar va muammolar tahlili. “Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali, 2024.
6. Abdulxamidov D.U. Xitoy Xalq Respublikasi bilan savdo-iqtisodiy aloqalarining kengayishi va uning mamlakatimiz iqtisodiyotiga ta’siri. Ilmiy jurnal, 2025.
7. OECD. (2023). China’s Integration into the World Economy. Paris: OECD Publishing.
8. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). (2026). Country Profile: China. Retrieved from <https://unctad.org/country/uzbekistan>
9. World Bank. (2026). China Overview. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/country/china/overview>
10. International Monetary Fund (IMF). (2025). IMF Data – China. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Countries/CHN>
11. Trading Economics. (2026). China GDP, Population, and Economic Indicators. Retrieved from <https://tradingeconomics.com/china>
12. Statista. (2025). China: Economic Indicators and Statistics. Retrieved from <https://www.statista.com/topics/1956/china/>
13. World Economic Forum. (2025). Global Competitiveness – China. Retrieved from <https://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2025>
14. OECD. (2025). China in the Global Economy. Retrieved from <https://www.oecd.org/china/>